

BĒRNA VARDARBĪBA PRET VECĀKIEM: PSIHOLOĢISKIE UN PEDAGOĢISKIE ASPEKTI UN ATBILDĪBAS TIESISKĀ REGULĒJUMA PROBLEMĀTIKA

Child Violence Against Parents: Psychological and Pedagogical Aspects and Problems of Legal Regulations of Liability

Sanita Vanaga

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Inga Pumpurīna

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Abstract. *Domestic violence is a cycle of various harassment in which the abuser can be any member of the family. Both media and research on domestic violence focus on the behaviour of adult family members, while there is a lack of research analysing child abuse, for example against their parents. The current legal framework establishes the procedure for bringing an abusive person to justice, however, the provided sanctions do not apply to a child being violent in case the offense is not of a criminal nature. The study presents the research in two parts, the first part, indicating the psychological and pedagogical aspects of the problem, and the second - the problem of the legal regulation of liability.*

The aim of the study was to analyse the regulatory framework, which determines the child's responsibility in cases of child-to-parent violence, to identify the problems of the legal framework and to develop proposals for the improvement of the legal framework.

The study was developed interdisciplinary, performing the analysis of national and international legal acts, analysing statistical data and research on current issues. Analytical and descriptive method, grammatical, historical, teleological and systemic interpretation methods were used in the study.

As a result of the research, a number of problems were identified. These were related to the identification of a child being violent, the rights and responsibilities of the family and society in cases of escalating violence, as well as the issue of taking responsibility for the child's violence. At the same time, it was concluded that cases of violence by children to parents are difficult to identify, which may be due to the parent-child relationship and ignorance of the parent's problem, resulting in a formal determination of the child's responsibility in case of violence. In turn, the legal framework should strengthen not only the procedure of holding the children responsible for their violent behavior, but also to call for interdisciplinary prevention of violence committed by children.

Keywords: *responsibility of a violent child, violence against parents, violent child.*

Ievads

Introduction

Vardarbība ģimenē ir jebkurš aizskārumu cikls starp ģimenes locekļiem, kas var izpausties ikvienā no vardarbības veidiem. Pastāv stereotips, ka vardarbība ģimenē notiek tikai vecāku starpā vai, ka tikai vecāki veic vardarbību pret bērniem. Tostarp plašsaziņas līdzekļos vardarbība ģimenē pamatā tiek atspoguļota pieaugušu personu savstarpējās attiecībās, bet uzmanība netiek pienācīgi vērsta uz bērnu veikto vardarbību pret vecākiem. Ilgstoši neidentificējot bērnu kā vardarbīgo personu ģimenē, kura veic vardarbību pret vecākiem, situāciju var eskalēt tiktāl, ka bērns no vardarbīgās personas kļūst par upuri, bet vecāki par vardarbīgajām personām pret bērnu. Problemātikas aktualitāti pastiprina trūkstošie pētījumi, kuros tiktu analizēta bērna vardarbība pret vecākiem, kā arī skaidri noteikta tiesiskā kārtība atbildības noteikšanai vardarbīgam bērnam. Lai gan bērns Civillikuma 219.panta izpratnē ir persona līdz astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanai (LR Saeima, 1937), vardarbība pret jebkuru personu ir būtisks cilvēktiesību aizskārumus, kas ir sodāms, savukārt cilvēka pamattiesību aizsardzības principi nostiprināti Latvijas Republikas Satversmē (Latvijas Satversmes sapulce, 1992).

Pētījuma mērķis ir analizēt normatīvo regulējumu, kurš nosaka bērna atbildību veiktās vardarbības pret vecākiem gadījumos, identificēt tiesiskā regulējuma problemātiku un izstrādāt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidošanai, kas nodrošinās bērna saukšanu pie atbildības vardarbības gadījumos, ja to veicis bērns. Publikācijā atspoguļots starpdisciplinārs pētījums, kurā analizēti psiholoģiskie un pedagoģiskie aspekti un bērna atbildības noteikšanas problemātika veiktās vardarbības gadījumā.

Pētījuma tapšanā tika izmantota analītiskā un aprakstošā metode, ar kuras palīdzību tika noskaidrota vardarbīga bērna tiesiskā atbildība un pienākumi turpmākai vardarbības novēršanai, pētīti psiholoģiskie un pedagoģiskie aspekti vardarbības cēloņiem. Savukārt, gramatiskās, vēsturiskās, teleoloģiskās un sistēmiskās interpretācijas metodes izmantotas, lai noskaidrotu tiesību normu rašanās iemeslus un to jēgu, nosakot vardarbīga bērna atbildības tiesisko regulējumu, kā arī mērķi, kurš būtu jāsasniedz, pielietojot konkrēto tiesību normu. Vienlaikus, minētās metodes pētījumā pielietotas, lai veiktu tiesību normu izpēti un analīzi kontekstā ar citām tiesību normām un likumiem, kas paredz bērna atbildības nodrošināšanu vardarbības gadījumā, kuru veicis bērns.

Bērna vardarbības pret vecākiem psiholoģiskie un pedagoģiskie aspekti *Psychological and Pedagogical Aspects of Child to Parent Violence*

Mazi bērni dienu no dienas izdzīvo bagātu emociju spektru, tajā skaitā negatīvas emocijas, kā dusmas, greizsirdību un frustrāciju, kas reizēm bērnus pārņem tik intensīvi, ka vērojamas grūtības sevi savaldīt. Liela daļa mūsdienu pētījumu liecina par to, ka bērnu uzvedības problēmu sakne ir traucēta emociju pašregulācija. Taču laika gaitā lielākā daļa bērnu iemācās emociju pašregulāciju, vēl pirms skolas gaitu uzsākšanas. Bērniem pieaugot un izdzīvojot dažādas attīstības stadijas, vecākiem šis laiks var kļūt par nopietnu izaicinājumu. Jebkurš vecāks kādā situācijā ir sagaidījis no bērna tādu atbildes reakciju, kas likusi justies bezspēcīgam, jo bērna pirmajos dzīves gados atteikšanās sadarboties, eksperimentēšana ar robežām, ir saprotama un pieņemama, bet situācija iegūst atšķirīgu nozīmi, ja izaicināšana, nereālu prasību izvirzīšana un atteikšanās sadarboties turpinās jau no vecāka bērna. Pusaudžu vecumposmam ir raksturīga autonomijas iegūšana, kad pusaudzis tiecas pēc neatkarības un vēlas kļūt patstāvīgs, taču ir jāspēj to diferencēt no vardarbības pret vecākiem formas, kad bērns ir ieguvis vairāk varas, nekā tas būtu pieļaujams šajā vecumposmā, un kad bērns izmanto šo varu, lai draudētu un iebiedētu vecākus vai pedagogus, cenšoties panākt, lai tiktu izpildītas viņa prasības. Ir situācijas, kad uzvedība sastāv no kliegšanas vai durvju aizciršanas, tomēr vecāki ir piedzīvojuši arī smagākus vardarbības veidus, kas rezultējas nopietnos fiziskos kaitējumos vai īpašuma bojāšanā. Protams, nonākot šādā situācijā, sākumā vecāki cenšas mijiedarboties ar bērnu, mainot savu pieeju audzināšanā, vai pakļaujoties bērnu prasībām, līdz ar to ir skaidrs, ka līdz brīdim, kad vecāki meklēs palīdzību, paies ievērojams laika periods. Šeit noteikti jāpiemin emocionālā komponente, jo vecāki var izjust kaunu vai vainas sajūtu, ja viņa bērns uzvedas vardarbīgi, apšaubot savas kā vecāka spējas, tāpat bailes no sabiedrības nosodījuma var kavēt vecāku vērsties pēc palīdzības. Vecāki, kuri piedzīvo savā ģimenē vardarbību no bērna puses, izjūt ciešanas, kas bieži saistītas ar izolētības, neveiksmes, kauna sajūtu un stigmatizāciju par vardarbīga bērna radīšanu (Condry & Miles, 2012; Holt, 2009).

Cottrell (2003) bērna vardarbību pret vecāku raksturo kā „jebkuru kaitīgu darbību, kuras mērķis ir iegūt varu un kontroli pār vecākiem“. Tas ir termins, kas kopš tā laika ir attīstījies, un, lai gan joprojām trūkst vienprātības par definīcijām un terminoloģiju, to kopumā var uzskatīt par ieraduma, piespiedu uzvedības modeli, kas maina vecāku / bērnu varas dinamiku (Wilcox, 2012). Ļaunprātīga izmantošana var būt fiziska, psiholoģiska vai finansiāla. Vardarbība ietver sevī draudus, iebiedēšanu, īpašuma iznīcināšanu, verbālu pazemošanu un fizisku vardarbību.

Jāatzīst, ka intervences un rehabilitācijas programmas Latvijā saistībā ar vardarbību ģimenēs, pamatā ir vērstas uz pieaugušo uzvedību (Freimane, 2015;

Ministru kabinets, 2014b), taču trūkst praktisku pētījumu praksē un zinātniskajā literatūrā saistībā ar vardarbību, ko veic bērni un pusaudži. Šeit svarīgi nošķirt ļaunprātīgu rīcību un pusaudžu vecumposma konfliktus starp vecākiem un bērniem. Daudzviet pasaulē atzīts, ka trūkst kvalitatīvu pētījumu, kas pētītu bērnu un pusaudžu vardarbību, tās izplatību un ietekmi, tāpat ir maz informācijas par intervences programmām vai atbalsta metodēm, kuras tiek izmantotas. Līdz ar to jāturpina profesionāli pētījumi un jāiegūst saskaņota definīcija bērnu vardarbībai pret vecākiem.

Arī Latvijā par vardarbību no bērnu puses tēmu ir sākts runāt, taču vairāk pedagoģu un skolēnu savstarpējo attiecību problēmu kontekstā. Mēdiju uzmanības lokā ir nonākušas vairākas izglītības iestādes, kur skolēni fiziski aizskar skolotājus, verbāli pazemo, pie tam rīkojas atklāti un neraizējoties par sekām. Valsts Policijā no 2018.gadā reģistrētajiem 424 fiziskās vardarbības gadījumiem izglītības iestādēs 10 bija pret skolas personālu, bet no 147 emocionālās vardarbības gadījumiem pret skolotājiem bija vērsti 31 (Laganovskis, 2019). Taču šeit ir jāuzsver, ka tie ir identificētie gadījumi, par kuriem ir ziņots. Izskaidrojums ir identisks kā situācijās ar vecākiem, kad pedagogi nevēlas publiski atzīt šādas situācijas, jo šeit klātesoša atkal ir emocionālā komponente, kad pedagogs var izjust kaunu vai pazemojumu par šādu situāciju un saņemt sabiedrības, tajā skaitā vecāku nosodījumu, tādejādi tiek apšaubīta pedagoga profesionalitāte un kompetence (Holt, 2011).

2017.gadā, kā liecina Tiesībsarga biroja veiktā aptauja, no kopumā 119 pašvaldībām tikai 47 municipalitātēs skolas ir ziņojušas par konfliktsituācijām tajās. 2015.gadā šādu skolu bija 69, bet 2013. gadā – 55 (Laganovskis, 2019). Rodas pamatots jautājums, vai konfliktsituācijām skolās ar katru gadu ir tendence samazināties, tāpat kā pašvaldību skaitam, kuras par to ir ziņojušas, un kāda ir situācija pārējās pašvaldību izglītības iestādēs? Arī princips „nauda seko skolēnam“ var veicināt vardarbības faktu slēpšanu vai nenodošanu atklātībā, jo ziņošana tiesībsargājošām iestādēm var pievērst sabiedrības uzmanību, kas var rezultēties tajā, ka izglītības iestāde var iegūt sliktu slavu un vecāki bērnu izglītības iegūšanai izvēlēties citu skolu. Līdz ar to var apgalvot, ka situācija ne tikai pasaulē, bet arī Latvijas kontekstā ir pietiekami nopietna, lai tiktu pētīti cēloņi, izstrādātas pierādījumos balstītas intervences programmas un metodes šīs nopietnās problēmas risināšanai. Vispirms par šo problēmu ir jāsāk runāt atklāti, jo „bērnu vardarbība pret vecākiem ir īpaši slēpts vardarbības ģimenē veids, par kuru netiek pietiekami ziņots, vecāki ziņo, ka viņu vecāku tiesības tiek pakļautas bērnu tiesību diskursam un to pastiprina valdības politika (Holt, 2011). Tādēļ būtiski ir ziņot par incidentiem, lai varētu noteikt problēmas mērogu un padarīt pieejamus resursus problēmas risināšanai. Precīzas vardarbības pret skolotājiem statistikas atrašana ir praktiski neiespējama vardarbīgo incidentu reģistrēšanas dažādo veidu dēļ. Ja pastāv konsekventa statistika, tas norāda uz fizisku skolēnu

uzbrukumu pieaugumu skolotājiem (Lebron, 2019). Nedaudz vairāk kā pirms gada ASV tika publicēts emuārs ar nosaukumu “ Vardarbība pret skolotājiem ir klusa nacionāla krīze” (Lucas, 2018). Emuārā atzīmēts, ka ir veikti tikai ierobežoti pētījumi par vardarbību pret skolotājiem un, ka esošo pētījumu rezultāti ir pretrunā ar oficiālo vardarbību pret skolotāju statistiku. Neatbilstība bija izskaidrojama ar atšķirīgām definīcijām par to, kas ir vardarbība, un par to, ka skolotāji par maz ziņo par vardarbīgiem incidentiem. Kopš šī emuāra publicēšanas jaunus pētījumus veica Amerikas Psihologu asociācija (APA), Nacionālā izglītības asociācija (NEA) un Amerikas Skolotāju federācija (AFT). Aptauja, kas tika nosūtīta 3 403 skolotājiem no visām Amerikas Savienotajām Valstīm, atklāja, ka 25% ir cietuši no fiziskas vardarbības vai vardarbības, 20% ir piedzīvojuši fiziskas vardarbības draudus, un 37% teica, ka viņi ir pakļauti verbālam apvainojumam, necienas izrādīšanai vai nepiedienīgai rīcībai (Anderman et al., 2018).

Iemesli, kāpēc skolas nepietiekami ziņo par vardarbību pret skolotāju statistiku, ir cieši saistīti ar to, ka šī statistika veicina skolu publisko profilu, un līdz ar to skolas var zaudēt bērnu skaitu un finansējumu, ja tās uzskata par bīstamām vai, ja vecāki uzskata, ka skolotāji nespēj uzturēt kontroli (Lebron, 2019).

Nacionālā labdarības organizācija Family Lives 2010.gadā ziņoja, ka viņu palīdzības tālrunis saņēma 22 537 tālruņa zvanus no vecākiem, kuri ziņoja par savu bērnu agresiju, no kuriem 7000 bija saistīti ar fizisku agresiju (Home Office, 2015; Parentline Plus, 2010). Starptautiskie pētījumi, galvenokārt no ASV, Kanādas, Austrālijas un Spānijas, parāda līdzīgus atklājumus. Harbins un Maddens (Harbin & Madden, 1979) jau 1979.gadā veica 43 gadījumu izpēti, pētījumā iesaistot zēnus pusaudžus. Literatūras pārskats no Kennair un Mellor (2007) liecina, ka visbiežāk mātes, vientuļie vecāki un vecāki, kas saskaras ar ievērojamiem sociāliem un ģimenes stresa faktoriem, visbiežāk izjūt bērnu vardarbību. No Metropolitan Police ziņojumiem pētnieki Condry un Miles (2013) atklāja, ka 87% no vardarbības veicējiem bija dēli un 77% upuru bija sievietes, parasti mātes. Pirmo apjomīgo pētījumu par bērnu vardarbību pret vecākiem Lielbritānijā veica Oksfordas universitāte laika posmā no 2010. līdz 2013. gadam (Condry and Miles, 2013). Aptaujātie vecāki to raksturoja kā bieži vien agresīvu, aizskarošu un vardarbīgas uzvedības modeli ilgā laika posmā. Tajā konstatēts, ka nav vienota skaidrojuma par ļaunprātīgu izmantošanu. 2012. gada pētījums, kurā piedalījās deviņi praktizētāji, uzsvēra, ka bērnu vardarbībai nav viena iemesla un līdz ar to arī nav viena risinājuma (Holt & Retford, 2013). Ģimenes aprakstīja virkni iemeslu, kurus, viņuprāt, izraisīja bērnu vardarbību, tostarp narkotiku lietošanu, garīgās veselības problēmas, mācīšanās grūtības vai vardarbību un paškaitējumu ģimenes anamnēzē. Bērni, kuri veic vardarbību pret vecākiem, visticamāk paši ir bijuši vardarbības upuri vai vardarbības liecinieki, vai

pieredzējuši vardarbību ģimenē (Gallagher, 2008; Holt, 2009). Vecāki bieži nevēlas atklāt vai ziņot par sava bērna vardarbību, baidoties, ka viņu vecāku prasmes var tikt apšaubītas, vai viņiem neticēs. Tā vietā, lai saņemtu atbalstošu pakalpojumu, vecāki uzskatīja, ka profesionāli aktuālās grūtības atzīst par sliktu vecāku audzināšanu (Selwyn & Meakings, 2016), kas var veicināt šo vecāku ideju, ka kaut kādā veidā viņi ir pelnījuši būt par “upuriem”, salīdzinājumā ar to, piesaistot mazāk līdzjūtības un atbalsta. Atbalsta dienesti bieži neatzīst bērna uzvedības kontrolējošos elementus. Vecāki aprakstīja, ka profesionāli, šķiet, nostājas bērna pusē (Selwyn & Meakings, 2016). Tāpat vecāki bija noraizējušies, ka viņu bērnu var viņiem atņemt un /vai kriminalizēt (Holt, 2013). Bērna aizvešana no mājām, lai aizsargātu upurus, var nonākt pretrunā ar vecāku pienākumiem pret saviem bērniem, kā rezultātā policijai bieži vien nav citas iespējas kā atgriezt bērnu mājās (Condry & Miles, 2013).

Bērnu kā vardarbības veicēju jēdziens pats par sevi ir problemātisks. Atšķirībā no pieaugušajiem viņi nav krimināli atbildīgi, un jauno likumpārkāpēju vecāki par viņiem ir atbildīgi tādā veidā, kā nav pieaugušu likumpārkāpēju vecāki (Holt & Retford, 2013). Iepriekšējie pētījumi (Nixon, 2012; Holt & Retford, 2013) ir atklājuši, ka reakcija uz bērnu vardarbību - no policijas, tiesu varas, jaunatnes dienestu, sociālās aprūpes, izglītības, veselības aprūpes pakalpojumu un kopienas / brīvprātīgo grupām - ir nepietiekama. Pieņemšana Apvienotās Karalistes atbildē uz Likuma par vardarbību ģimenē projektu (Squires, 2019) norāda, ka viņu locekļi bieži atklāj, ka profesionāļiem, kas strādā ar viņiem, nav zināšanu, kompetences un izpratnes par bērnu vardarbību, bērnības traumām, lai viņus pienācīgi atbalstītu. Pētījumi liecina, ka jebkurai pieejai runājot par bērnu vardarbību, ir jāņem vērā ģimenes dinamika kopumā, ne tikai indivīds (Holt & Retford, 2013; Home Office, 2015).

Bērna atbildības uzņemšanās tiesiskā regulējuma problemātika ***Problems of the Legal Regulation of Children to Accept Responsibility for Their Actions***

Latvijā šobrīd vienota vardarbības legāļdefinīcija nav izveidota, savukārt vardarbības definīcijas nostiprinātas vairākos tiesību aktos un to atšķirība ir saistīta ar tiesību akta mērķi. Tostarp vardarbības jēdziens ir skaidrots arī vairākos Ministru kabineta noteikumos (Balode, 2015). Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma mērķim, vardarbība tiek skaidrota, kā visu veidu fiziska, emocionāla, seksuāla vai citu veidu cietsirdīga izturēšanās pret bērnu (LR Saeima, 1998a). Savukārt, Civilprocesa likuma 250.⁴⁵ pantā vardarbība tiek skaidrota kā jebkura fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska vardarbība starp laulātajiem, tajā skaitā, starp bijušajiem laulātajiem un vienā mājsaimniecībā dzīvojošām personām (LR Saeima, 1998b), bet atbilstoši Krimināllikuma

mērķim, vardarbība tiek atzīta arī kā ilgstoša citas personas vajāšana, novērošana, draudu izteikšana un nevēlama saziņa, kā rezultātā personai ir radies pamats baidīties par savu un tuvinieku drošību (LR Saeima, 1998). Cita starpā Eiropas Padomes Konvencijā (Eiropas padome, 2011) par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (Konvencija Latvijas vārdā ir parakstīta 2016.gada 18.maijā, bet līdz šim brīdim tā nav ratificēta Saeimā) 3.panta b apakšpunktā par vardarbības upuriem ģimenē tiek norādītas sievietes, bērni, vīrieši un vecvecāki. Par galvenajām atšķirībām no citiem vardarbības veidiem, vardarbībai ģimenē galvenā pazīme ir ģimeniskā saikne starp upuri un varmāku, bet lomu maiņa nav raksturīga. Vardarbība ģimenē var izpausties gan ar fizisku, tā emocionālu, seksuālu un ekonomisku raksturu. Visbiežāk vardarbība ģimenē var izpausties kā ģimenes locekļu izolēšana no draugiem, citiem radniekiem, izteiktiem draudiem, vajāšanu, iedzīves un personīgo lietu bojāšanu, kontrole pār naudas, personisko lietu, uztura, transporta lietošanu (Eiropas Padome, 2011). No tiesību aktos nostiprinātajām vardarbības definīcijām izriet, ka vardarbības upuris var būt jebkura persona, neatkarīgi no tās vecuma, brieduma pakāpes, sociālās piederības, statusa ģimenē vai kopīgā māsaimniecībā dzīvojošām personām. Vardarbībā cietušās personas var būt gan kopā dzīvojoši ģimenes locekļi, gan laulātie, gan bijušie partneri. Saskaņoties ar vardarbību ģimenē, klasiski par vardarbības upuriem tiek identificētas sievietes un bērni, tomēr būtiski šo problēmu pētīt plašāk. Svarīgi uzsvērt, ka ikvienā no vardarbības gadījumiem un to veidiem liela nozīme ir savlaicīgai vardarbības veicēja un upura identificēšanai, lai būtu iespējams veikt preventīvus pasākumus vardarbības pārtraukšanai, it īpaši gadījumos, kad vardarbīgā persona ģimenē ir bērns.

Latvijas Republikas Satversmē ir nostiprinātas cilvēka pamattiesības un tās tiek garantētas aizsargāt ar nacionālajiem un valstij saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem. Minētajā tiesību aktā nostiprinātais cilvēka pamattiesību kopums paredz ikvienas personas, tai skaitā arī bērna, tiesības būt pasargātam no jebkāda veida vardarbības pret sevi (Latvijas Satversmes sapulce, 1992). Anastasija Jumakova ir norādījusi (Jumakova, 2019, 101.lpp.), ka pastāv bērnu tiesību un interešu pārkāpums, kurš nostiprināts gan nacionālajos tiesību aktos kā, piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pantā (LR Saeima, 1998a), Bāriņtiesu likuma 4.pantā (LR Saeima, 2006), tā arī starptautiskajos tiesību aktos, proti, 1959.gada Bērnu tiesību deklarācijā un 1989.gada Konvencijas par bērnu tiesībām preambulā (Jumakova, 2019, 101.lpp.). Jāatzīmē, ka bērnu tiesību pārkāpuma nostiprinājums vienlaikus rada arī negatīvu tendenci bērnam savas tiesības izmantot pretēji likumdevēja gribai un tiesību aktos noteiktajam mērķim. Cita starpā svarīgi ir izprast, ka tiesību aktos nostiprinātās bērnu tiesības vienlaikus uz pašu bērnu ir attiecināmas arī kā pienākums pret jebkuru citu personu, ievērojot šīs personas tiesības. Eiropas Anti-var darbības kampaņas (Europe's Antibullying Campaign) ietvaros no 2011.-2012.gadam tika īstenots pētījums, kurā apvienojās

6 dalībvalstis (Grieķija, Bulgārija, Igaunija, Itālija, Latvija, Lietuva), lai risinātu vardarbības problēmas izglītības iestādēs. Pētījuma rezultātos tika secināts, ka vardarbība izglītības iestādēs pastāv kopš organizētas izglītības sistēmas pirmsākumiem un tās forma joprojām ir neskaidra un grūti definējama, jo vardarbībai piemīt kvantitatīvas un kvalitatīvas pazīmes, ņemot vērā pagātnes un tagadnes tendences, kas izpaužas vardarbības biežumā, intensitātē un izpausmes formās (Europe's Antibulling Campaign, 2013). Bērnu, kurš ir vardarbīgs, raksturo nepieciešamība dominēt pār citiem; nespēja kontrolēt savus impulsus; pazemināta paškontroles spēja; nespēja ievērot noteikumus un ierobežojumus; uzbudināmība; pārspīlēts paštēls; mēra sajūtas trūkums; zems popularitātes līmenis vienaudžu vidū; naidīga attieksme pret vidi, īpaši pret saviem vecākiem un skolotājiem; empātijas trūkums un apkārt ir bērni, kuri nav vardarbīgi, bet iedrošina bērnu – varmāku (Eiropas Anti-var darbības kampaņa, 2013).

Valsts politikas plānošanas dokumentā par Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.-2017.gadam, ir skaidri definēts, ka ģimene ir katras sabiedrības pamatelements, savukārt, bērnam ģimenē ir jānodrošina tādi apstākļi, lai bērns spētu augt un attīstīties par pilnvērtīgu personību un sabiedrības locekli (Ministru kabinets, 2011). Civillikuma izpratnē par ģimenei labvēlīgas vides nodrošināšanu un bērnam labvēlības mikrovides izveidošanu ir atbildīgi viņa kopā vai atsevišķi dzīvojoši vecāki, kuri īstenojot aizgādības tiesības, vienlaikus, nodrošina bērna aprūpi, uzraudzību, uzturu un gādā par bērna drošību. Uzturdošanas pienākums un aizgādības īstenošana uz vecākiem gulstas tik ilgi līdz bērns pats sevi spēj nodrošināt un tas neizbeidzas, ja bērns tiek šķirts no viena vai abiem vecākiem (LR Saeima, 1937). Autores publikācijas pirmajā daļā norādīja, ka bērns, kurš ir vardarbīgā persona ģimenē, iespējams pats ir cietis no vardarbības, savukārt, bērna vardarbībai ģimenē piemīt slēpts raksturs, kuras atklāšana nav vienkārša. Lai pārtrauktu vardarbību ģimenē no bērna puses pret vecākiem, ir ļoti svarīgi atklāt problēmu tās pašā sākumstadijā, izprast vardarbības cēloņus un veikt preventīvus pasākumus, lai situācija netiktu eskalēta tiktāl, ka bērna vardarbība pavēršas pret viņu pašu. Proti, bērnam ar savu vardarbīgo uzvedību nemitīgi provocējot vecākus uz atbildes reakciju, kas vērsta uz bērna vardarbīgo uzvedību, vecāki kļūst par vardarbīgajām personām, bērnu fiziski vai emocionāli sodot, bet bērns šādā apgrieztā situācijā kļūst par upuri. Šādā gadījumā, atklājoties vardarbībai ģimenē, kurā ir notikusi vardarbīgās personas – upura lomu maiņa, bērna tiesībsargājošo institūciju kompetencē, ir primāri nodrošināt bērna tiesību un interešu aizsardzību, bērnu nošķirot no vardarbīgiem vecākiem. Tomēr būtiski ir uzsvērt, ka šādas vardarbības formas risināšana, neatklājot sākotnējos bērna vardarbīgās uzvedības cēloņus pret vecākiem, kas noveda pie lomu maiņas, darbs ar vardarbīgo ģimeni nebūs sekmīgs.

Šobrīd nav skaidri pamantotu iemeslu kādēļ attiecībā uz bērnu kā varmācīgo personu nav izstrādāts vienots koncepts preventīvo pasākumu veikšanai, lai

mazinātu vai pārtrauktu risku vardarbībai transformēties smagākā formā, jo bērns, kurš ir varmācīgā persona, Civillikuma izpratnē ir nepilngadīga persona līdz 18 gadu sasniegšanai (LR Saeima, 1937), savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.pantā noteiktajiem bērna tiesību aizsardzības subjektiem (LR Saeima, 1998a) ir pienākums pārstāvēt un aizsargāt bērna tiesības pat, ja bērns šajā gadījumā ir varmāka. Svarīgi uzsvērt, ka ģimenē no vardarbības cieš ne tikai tas ģimenes loceklis pret, kuru vērsta vardarbība no bērna puses, bet visi ģimenes locekļi, tostarp māsa un brāļi, vecāki un vecvecāki. Tomēr ir būtiski izprast, ka vardarbība ir kompleksa problēma, tā apvieno daudz, sarežģītus un savstarpēji saistītus cēloņus, tādēļ arī prevencijas pasākumiem ir jābūt atbilstošiem un daudzveidīgiem, nodrošinot visu iesaistīto pušu vajadzības. Ņemot vērā preventīvo pasākumu mērķi, darbā ar bērniem, kuri ir vardarbīgi pret vecākiem, kā arī pārējiem vardarbībā iesaistītajiem ģimenes locekļiem būtu ievērojami trīs preventīvo pasākumu līmeņi – primārā, sekundārā un terciārā profilakse, to piemērojot katra ģimenes locekļa lomai vardarbībā (Čirko, Kalniņa, 2019).

Vardarbība, kura nav krimināltiesiska rakstura, ir sodāma administratīvā kārtībā. Administratīvās atbildības likumā ir nostiprināta tiesību norma, kura nosaka administratīvā soda mērķi. Proti, tas ir ietekmēšanas līdzeklis, kuru piemēro administratīvo pārkāpumu izdarījušai personai, lai tā turpmāk atturētos no citu administratīvo sodu izdarīšanas, tādējādi nodrošinot sabiedrisko kārtību un taisnīgumu (LR Saeima, 2018). Gan Administratīvās atbildības likuma, gan Bērnu tiesību aizsardzības likuma tiesību normās noteikts, ka administratīvā atbildība bērnam iestājas no 14 līdz 18 gadu vecumam, par ko tiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, bet, ja konkrētajā gadījumā tas nav lietderīgi, tad piemēro administratīvo sodu (LR Saeima, 2018; LR Saeima 1998a), proti, atbilstoši Administratīvās atbildības likuma 16.panta astotajai daļai tā ir puse no summas, kas tiktu piemērota pilngadīgai personai par tāda paša administratīvā pārkāpuma izdarīšanu (LR Saeima, 2018). Cita starpā Ministru kabineta noteikumos Nr.161 “Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību” nostiprināta kārtība, kādā vardarbīgā persona nošķirama no ģimenes, vienlaikus vardarbīgajai personai nosakot īpašus ierobežojumus, lai vardarbības upuris no varmākas tiktu pasargāts (Ministru kabinets, 2014a). Vienlaikus gan jāatzīmē, ka minētie Ministru kabineta noteikumi attiecināmi tikai uz pilngadīgām personām. No augstāk minētajām tiesību normām secināms, ka nepilngadīgai personai jeb bērnam, kurš ir vardarbīgs pret vecākiem vai skolotājiem un vienaudžiem, faktiski nav noteikta nekāda veida atbildības uzņemšanās par savu rīcību, savukārt administratīvā atbildība bērnam iestājas pēc 14 gadu sasniegšanas. Ņemot vērā, ka bērna vardarbības pret vecākiem atklāšanas gadījumi nav izplatīti, sastopoties ar agresīvu bērna uzvedību pret vecākiem, tā tiek saistīta ar neatbilstošu vecāku

spēju audzināt un aprūpēt bērnu, par ko savukārt, vecāki var tikt administratīvi sodīti.

Lai pilnībā bērnam nebūtu iespēja izvairīties no soda par veikto vardarbību, šī brīža praksē, sadarbībā ar bērnu tiesībsargājošām institūcijām, tiek sastādīts bērna uzvedības korekcijas plāns, par pamatu ņemot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Būtiski atzīmēt, ka likuma Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem tiesību normās nostiprināts bērna vecuma sliekšnis no 11 līdz 18 gadu vecumam, kurā drīkst piemērot minētā likuma tiesību normas (LR Saeima, 2002). No minētā izriet, ka bērniem, kas ir jaunāki par 11 gadiem, faktiski arī šādā veidā nav paredzēta atbildības uzņemšanās par vardarbīgu rīcību pret vecākiem. Cita starpā vecāks, pamatojoties uz Bāriņtiesu likumā noteikto bāriņtiesas kompetenci domstarpību izšķiršanā starp vecākiem un bērnu, pēc palīdzības var vērsties savas dzīvesvietas administratīvās teritorijas esošajā bāriņtiesā.

Nobeigums *Conclusion*

Lai runātu par bērna atbildības uzņemšanos vardarbības pret vecākiem gadījumos, kam nav kriminālsodāms raksturs, ir jāvērs uzmanība, ka administratīvās atbildības uzņemšanās sistēmu veido tie tiesību akti, kuros noteikti administratīvo pārkāpumu veidi, soda veidi un administratīvo pārkāpumu process. Analizējot tiesisko regulējumu bērnu atbildības uzņemšanās jomā, secināts, ka bērnam, kurš ģimenē ir vardarbīgā persona, nevienā no tiesību aktiem nav nostiprināta tiesiskā atbildība par veikto vardarbību. Šī brīža tiesiskajā regulējumā netiek paredzēta administratīvā atbildība bērniem, kuri ir jaunāki par 11 – 14 gadiem. Tas nozīmē, ka bērns, kurš nav sasniedzis administratīvās atbildības uzņemšanās vecumu, nesaņem sodu par izdarīto pārkāpumu, proti, vardarbību pret vecākiem, vienaudžiem, skolotājiem. Jāatzīst, ka tikai atbildības uzņemšanās nostiprināšana tiesību aktos nav risinājums, jo bērna vardarbībai pret vecākiem ir kompleks raksturs, tam ir savstarpēji saistīti cēloņi, kas risināmi kompleksi, vienlaikus ar atbildības uzņemšanos par nodarījumu. To apstiprina secinājums, ka bērnu vardarbība pret vecākiem un pedagogiem ir īpaši slēpts vardarbības veids, par kuru netiek pietiekami ziņots, vecāku un pedagogu tiesības tiek pakļautas bērnu tiesību diskursam un to pastiprina valdības politika. Līdz ar to svarīgi sākt par šo aktuālo problēmu runāt atklāti, nenoklusēt vardarbības faktus, vardarbības atklāšanas gadījumā, noteikt tiesisku atbildības uzņemšanos.

Biežākie iemesli pusaudzū vardarbībai ir pārāk attīstīta tiesību izjūta pretstatā pienākumiem, trūkst cieņas pret vecākiem, ir piedzīvotas traumas un vardarbība ģimenes anamnēzē, ietekme no vienaudžu grupas, alkohola un narkotiku lietošana, garīgās veselības problēmas vai psihiskie un uzvedības

traucējumi. No minētā secināts, ka tiesiski nenostiprinātu prevencijas pasākumu trūkums, secīgi vardarbības problēmu attīsta ļoti strauji, radot bērņā nesodāmības sajūtu. Svarīgi ir izstrādāt precīzu prevencijas konceptu bērņiem, kuri ir vardarbīgās personas, vienlaicīgi procesā iekļaujot visas iesaistītās puses. Tas nodrošinātu problēmas minimalizēšanu vai pat tās apstādināšanu sākotnējā stadijā, liktu iesaistītajām institūcijām apzināt problēmas nopietnību un izstrādāt starpinstitutionālu un starpdisciplināru sadarbības plānu vardarbīga bērņa rehabilitēšanai.

Būtiska nozīme ir profesionālu pētījumu veikšanai par bērņu un pusaudžu vardarbību pret vecākiem un pedagogiem cēloņiem un jāizstrādā saskaņota definīcija bērņu vardarbībai pret vecākiem, jāturpina izstrādāt pierādījumos balstītas intervences programmas un metodes šīs nopietnās problēmas risināšanai.

Summary

Although there are legal provisions in the law that require parents to take care of a child so that he or she can develop emotionally and physically into a full-fledged member of society, these expectations are not always confirmed. There is a well-established belief in society that a child is not violent towards his parents, but the manifestations of his or her behaviour that go beyond the generally accepted norms of behaviour are interpreted as a consequence of the poor upbringing.

Any contribution to the child's growth directs the child to his full development, however, there are cases when the child does not accept, does not perceive parental contribution, becomes too abusive towards the parents in the case of over-care or abusive parents, and its manifestations are also reflected in the educational institution.

The aim of the article is to analyse the regulatory framework that determines the child's responsibility in cases of parental violence, to identify the problems of legal regulation and to develop proposals for improving the legal framework that will ensure that a child is prosecuted in cases of violence. Since the researched issue goes beyond legal competence and it should be considered in connection with the results of psychological research, to achieve the aim of the article an interdisciplinary mixed-type study was conducted.

To achieve the goal, the following tasks were set:

- 1) to provide research and analysis of the data contained therein, which reveals the causes of child to parent violence, the frequency of performed and established cases;
- 2) to describe the profile of a violent child found and developed in research;
- 3) to describe the problems of the current legal regulation, which determines the prosecution of a child to parent violence;
- 4) to summarize the conclusions made and to put forward proposals with the help of which cases child to parent violence would be identified and the lack of legal liability would be resolved.

The research is based on national and international legislation, literature sources, research and practice observations.

Strengthening children's legal responsibility in cases of parental abuse depends on the ability to detect such cases and causes of child abuse, as well as to openly update and formulate it as a specific form of violence for which responsibility must be taken.

Literatūras saraksts

References

- Anderman, E.M., Eseplage, D.L., Reddy, L.A., McMahon, S.D., Martinez, A., Lane, K.L., Reynolds, C., Paul, N. (2018). Teacher's reactions to experience of violence: an attributional analysis. *Social psychology of Education*. Vol.21, pp.621-653. Pieejams : <https://link.springer.com/article/10.1007/s11218-018-9438-x>
- Balode, L. (2015). *Vardarbība pret bērnu un vardarbība bērna ģimenē, tās veidi un pazīmes, starpinstitucionālā sadarbība, ja notikusi vardarbība*. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/ru/media/2863/download>
- Cottrell, B. (2003). *Parent Abuse: The Abuse of Parents by Their Teenage Children*. Pieejams: https://canadiancrc.com/pdfs/parent_abuse-abuse_of_parents_by_their_teenage_children_2001.pdf
- Condry, R., Miles, C. (2013). Adolescent to Parent Violence., *University of Oxford*. Pieejams: <https://www.law.ox.ac.uk/content/adolescent-parent-violence/about>
- Condry, R., Miles, C. (2013). Adolescent to parent violence: Framing and mapping a hidden problem. *Criminology and Criminal Justice*, Vol.14, Issue 3. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1748895813500155>
- Čirko, A., Kalniņa, I. (2019). *Pret bērniem vērstas vardarbības atpazīšana un profilakse. Zīdaiņu pēkšņās nāves sindroms*. Pieejams: https://talakizglitiba.lv/sites/default/files/2020-01/107_Pret.b%C4%93rn.v%C4%93rsta%20vardarb.pdf
- Eiropas Anti-vardarbības kampaņa. (2013). *Bērns – varmāka*. Profils. Pieejams: <http://www.e-abc.eu/lv/par-vardarbbu/to-paidi-pou-ekfovizei/>
- Eiropas Padome. (2011) *Par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu*. Pieejama: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/2284/download>
- Europe's Antibulling Campaign. (2013). *Pētījuma gala ziņojums*. Pieejams: http://www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/latvia_research_final.pdf
- Freimane, S. (2015). *Sociālās rehabilitācijas pakalpojums vardarbīgas uzvedības mazināšanai vardarbību veikušām pilngadīgām personām*. Pieejams: http://adm.lm.gov.lv/upload/prezentacija2/socialass_rehabilitācijas_pakalpojuma_vardarbigas_uzvedibas_mazinasanai.pdf
- Gallagher, E. (2008). *Children violence to parents: A critical literature review*. Pieejams: <http://www.eddiegallagher.com.au/Child%20Parent%20Violence%20Masters%20Thesis%20Gallagher%202008.pdf>
- Harbin, H.T., & Madden, D.J. (1979). *Battered parents: A new syndrome*. The American Journal of Psychiatry, 136(10), 1288–1291. DOI: <https://doi.org/10.1176/ajp.136.10.1288>
- Holt, A. (2011). From troublesome to criminal: school exclusion as the 'tipping point' in parents' narratives of crime. *Crime, Anti-social Behaviour and Schools*. Palgrave Macmillan, pp. 141-159. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230306295_8
- Holt, A. (2009). *Parent abuse: some reflections on the adequacy of a youth justice response*. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/242691950_Parent_abuse_some_reflections_on_the_adequacy_of_a_youth_justice_response

- Holt, A., Retford, S. (2013). Practitioner accounts of responding to parent abuse – a case study in ad hoc delivery, perverse outcomes and a policy silence. *Child & Family Social Work*, Vol.18, pp.365-374. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00860.x>
- Home Office. (2015). *Information guide: adolescent to parent violence and abuse. (APVA)* Pieejams: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/732573/APVA.pdf
- Jumakova, A. (2019). *Bērna tiesību uz identitāti ģenēze Latvijā un to apdraudējums adopcijas tiesiskā regulējuma kontekstā*. Promocijas darbs. Latvijas universitāte, 217 lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/48929/29872864Jumakova_Anastasija_a_m12254.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kennair, N., Mellor, D. (2007). Parent Abuse: A Review. *Child psychiatry and human development*. Pieejams: <https://link.springer.com/journal/10578/>
- Laganovskis, G. (2019). *Vardarbība pret skolotāju. Vai jālabo likumi?* <https://lvportals.lv/norises/305379-vardarbiba-pret-skolotaju-vai-jalabo-likumi-2019>
- Latvijas Satversmes sapulce. (1922). Latvijas Republikas Satversme. *Latvijas Vēstnesis*, 43, 01.07. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>
- Lebron, A. (2019). *The latest violence against teachers statistics*. Rave Blog post. Pieejams: <https://www.ravemobilesafety.com/blog/the-latest-violence-against-teachers-statistics>
- LR Saeima. (1937). Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. *Valdības Vēstnesis*, 41, 20.02. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>
- LR Saeima. (1998). Krimināllikums. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200, 08.07. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>
- LR Saeima. (1998a). Bērnu tiesību aizsardzības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 199/200 (1260/1261), 08.07. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>
- LR Saeima. (1998b). *Civilprocesa likums*. *Latvijas Vēstnesis*, 326/330 (1387/1391), 03.11. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>
- LR Saeima. (2002). *Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem*. *Latvijas Vēstnesis*, 168, 19.11. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68489-par-audzinosaraktura-piespiedu-lidzeklu-piemerosanu-berniem>
- Lucas, J. (2018). *Violence against teachers is a silent national crisis*. Rave Blog post. Pieejams: <https://www.ravemobilesafety.com/blog/violence-against-teachers-a-silent-national-crisis>
- LR Saeima. (2006). Bāriņtiesu likums. *Latvijas Vēstnesis*, 107, 07.07. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums>
- LR Saeima. (2018). Administratīvās atbildības likums. *Latvijas Vēstnesis*, 225, 14.11. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums>
- Ministru kabinets. (2011). *Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.-2017.gadam*. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/964/download>
- Ministru kabinets. (2014a). Kārtība, kādā novērs vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību. *Latvijas Vēstnesis*, 64, 31.03. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/265314-kartiba-kada-novers-vardarbibas-draudus-un-nodrosina-pagaidu-aizsardzibu-pret-vardarbibu>
- Ministru kabinets. (2014b). Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām. *Latvijas Vēstnesis*, 257, 30.12. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/271251-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-sniegsanas-kartiba-no-vardarbibas-cietusam-un-vardarbibu-veikusam-pilngadigam>
- Nixon, J. (2012). *Social Policy and Society*. Cambridge University Press. pp. 229 – 239.

- Parentline Plus. (2010). *When Family Life Hurts: Family Experience of Aggression in Children*. Pieejams: https://www.familylives.org.uk/media_manager/public/209/Documents/Reports/When%20family%20life%20hurts%202010.pdf
- Selwyn, J., Meakings, S. (2016). Adolescent-to-Parent Violence in Adoptive Families. *The British Journal of Social Work, Volume 46, Issue 5*, 1224–1240. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv072>
- Squires, D. (2019). *Adoptionuk for every adoptive family*. Draft Domestic Abuse Bill. Pieejams: <https://www.adoptionuk.org/Handlers/Download.ashx?IDMF=1ab18b0c-0f6b-4b56-b5ed-4f92b4aa158d%20>
- Wilcox, P. (2012). Is Parent Abuse a Form of Domestic Violence? *Social Policy and Society, 11* (02), 277 – 288. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/232024994_Is_Parent_Abuse_a_Form_of_Domestic_Violence